

zadnjem času na tem področju napravila dokajšen premik v spreminjanju odnosa do znanosti in tudi ob njeni pobudi so bili storjeni nekateri sicer nezadostni, vendar prepotrebni praktični ukrepi za izboljšanje stanja, v katerem deluje naša znanost. Znanstvenotehnični napredek naše družbe je nujen pogoj vsakega drugega napredka. Toda pri tem se ne bi smeli uspravati v nekakšnem novem tehnološkem optimizmu, ki vidi v novih tehnologijah samo svetlo prihodnost, ne opaža pa, ali vsaj ne dovolj, nevarnosti, ki jih nova doba znanosti in tehnologije prinaša s seboj. Pri oblikovanju komunistične oz. socialistične futurologije je potrebno upoštevati ves zapleten proces, se pravi vse socialne, politične in biološke posledice, ki jih prinašajo nove tehnologije. Le-te nam namreč obetajo, da bomo lepše živeli, hkrati pa nam tudi grozijo, da ne bomo preživeli. Res, pri oblikovanju nove futurologije nam je potrebno, kot je dejal znani mislec, da gojimo pesimizem intelekta in veliko optimizma volje. Če pa bi postopali drugače, če bi gojili predvsem optimizem intelekta in pesimizem volje – kar se dogaja v zadnjem času žal tudi pri nas – bi pokazali, da nismo kos izzivom komunizma in sedanje človeške civilizacije.

VOJAN RUS

Realnost komunizma

Ker je čas kratek, tema pa takšna, da je ni mogoče zožiti samo na en vidik, jo bom moral obravnavati fragmentarno.

Pobuda tovariša Hafnerja se mi zdi izredno pomembna, ker smo na velikem razpotju: mi v Jugoslaviji zaradi gospodarske krize in svetovno delavsko in napredno gibanje zaradi posebnosti kapitalistične ofenzive, ki zahteva od tega gibanja, da se odzove na svetovno desno ofenzivo.

Na gospodarskem področju imamo pred seboj jasne cilje v dolgoročnem programu stabilizacije. Vendar moramo v tem obdobju, kot zlasti poudarja tovariš Kraigher, celovito teoretsko obdelati vse posebnosti naše krize in našega bodočega razvoja, saj bomo samo na taki celoviti osnovi lahko v naslednjih desetletjih širše mobilizirali delovne ljudi na posebnih poteh in za posebne cilje, ki jih zahteva naš razvoj.

Razprava tovariša Hafnerja je pomembna tudi metodološko, saj vsebuje celovit pristop, ker utemeljeno poudarja, da nismo dovolj razjasnili posebnih in povezanih oblik naših dolgoročnih ciljev, pa tudi razvoja v komunizem. Pri tem menim, da so ostale utemeljene splošne formulacije komunizma v Komunističnem manifestu, v Marxovih zgodnjih delih in v Programu ZKJ; vendar so kasnejši dogodki načeli in poudarili v tej zvezi posebna, ožja vprašanja.

Prvo vprašanje: zakaj je prišlo do določene krize v pojmovanju komu-

nizma v delu članov ZKJ, do tega, da se nekateri sramujejo tega pojma in se ga izogibajo. Menim, da bomo ta idejna omahovanja še dolgo srečevali, ker jih porajata obenem naša gospodarska kriza in ofenziva svetovne desnice; le-ta ustvarja vtis velike moči kapitalizma, ki pa je v resnici samo kvantitativna in brez dolgoročne perspektive. V takih nasprotnih ofenzivah in naših krizah se zakonito dogaja (te pojave poznamo od prvih protipartizanskih ofenziv), da se pokažejo na dan v ZK skriti strahopečci, dvoličneži in karieristi. Tudi v današnji ZK sedanji vetrovi jasno pokažejo, koliko je kod »moža«; »na mucu se poznaju junaci«, pravijo skozi stoletja izkušeni ljudje iz drugih delov Jugoslavije. Zato moramo zdaj okrepiti naše izvorno idejno in znanstveno delo, ki bo zopet oživilo pojem komunizma, zlasti v dveh smereh. Veliko bolj moramo razvijati in pospeševati izvorna iskanja naše humanistične in družboslovne misli ter v bodoče združevati praktično politično in aktualno teoretično delo. V družbenih znanostih je veliko koristnega strokovnega empiričnega raziskovanja, malo pa izvornih teoretskih prodorov glede temeljnih sodobnih vidikov naše in svetovne družbe. Včasih je čutiti celo nekakšno idejno »kapitulacijo« nekaterih jugoslovanskih komunistov, ki proglašajo za sodobne »klasične marksizma« kar Marcuseja, Sartra in podobne avtorje, s čimer se posredno odrekajo nadaljnjemu razvoju izvorne misli o temeljnih, sodobnih vprašanih v smeri izvornosti naše revolucije. Vsekakor so bili filozofi, kot Marcuse, Sartre itd., napredni in simpatični, prav je bilo, da smo imeli z njimi stike in razgovore. Nedvomno pa je pri njih še dosti eklektike, ki nima kakšne posebne izvorne moči in zato ne odpira širšega, temeljitega in celovitega pristopa k razpotjem sodobnega človeka. Zato nam ne ostane nič drugega, kot da svojo izvorno duhovnost na naši izvorni poti ustvarjamo sami in da se odrečemo udobnih iluzij, da bomo od sodobne (četudi napredne) eklektike dobivali izdelane vzorce, ki jih bomo lahko uporabili kar nespremenjene.

Omenil bi tudi drugi vidik: naša večdesetletna praksa dokazuje, da so pri nas tudi v tekoči dejavnosti najbolj uspešni tisti politiki, ki združujejo prakso in teorijo, kot sta to odlično storila Kidrič in Kardelj. Treba pa je vztrajati, da je tudi danes to možno in edino uspešno. Ne bi hotel dajati kakšnih komplimentov, vendar je očitno, da naše najvažnejše praktične, resnične in življenjske probleme tudi danes pri nas najbolje vidijo tisti politiki, ki prakso povezujejo s teorijo: Sergej Kraigher, Vinko Hafner, Ciril Ribičič in drugi.

Idejna zmešnjava glede pojmovanja komunizma ima tudi širše in globlje razloge, in ne samo tisti oportunistem in karierizem, ki ga bomo v krizi lahko opazovali še kakšnih 20 let in ki bo neprestano razmišljal: koliko se naša ladja »maje«, ali naj še ostane z eno nogo na njej, ali je treba zapluti kam drugam in na katerih treh, štirih sedežih je treba obenem sedeti. Poleg tega našega oportunistizma so še globlji in trajni vzroki za idejna nihanja v svetu in pri nas.

Eden takih razlogov je zelo razširjeni pragmatizem v delavskem

gibanju, ki traja že več kot stoletje, vse od Marxa in Engelsa do danes, in glede katerega so bili Lenin, Gramsci, Kardelj in nekateri drugi voditelji samo izjeme. Za velik del voditeljev delavskega in naprednega gibanja pa je pragmatizem značilen že desetletja. Ta pragmatizem se izključno koncentrira na tekoče, ozke interese, na ozke, tekoče politične in ekonomske zadeve in največkrat šepavo hodi za dogodki in ne pred njimi. V takih pragmatističnih okoljih se dozdeva, da je nepotrebna kakršnakoli idejnost in da je smešen okrask romantičnih in nerealnih sanjačev. Toda tudi tu – pri pragmatizmu – gre za izredno močno in zakonito zvezo med teorijo in prakso, vendar v negativnem smislu: v pragmatizmu ni idejnosti in teorije, ker se izogiba spopada z osnovnimi družbenimi problemi, ker premaguje samo sekundarne probleme in ker v njem ni teženj k temeljitim predoram (ni na primer resnih teženj k samoupravljanju, h krepitvi asociacije v socialističnih deželah in tudi ne v kapitalizmu, kot je precej izjemno in resno poskušala italijanska komunistična stranka, ko je upravljala v velikih mestih). Spopad z osnovnimi družbenimi problemi, npr. s temelji razredne družbe, birokratizma in s temelji razrednih ostankov pri nas in kjerkoli, je edino možen na osnovi konkretne sinteze temeljnih družbenih pojmov, ki ustreza konkretni situaciji in ne samo na temelju pojmov o enem samem področju ali izseku družbe. Zato taki sintetični pojmi, kot sta komunizem, vsestranskost človeka, pridejo v praksi v poštev šele takrat, kadar teži neko gibanje k sintetičnemu in celovitemu delovanju, saj tako delovanje nujno zahteva združeni ekonomski, politični in idejni pristop.

Torej gre v zvezi s pojmom komunizma za veliko več kot samo za nekakšno obnavljanje starih romantičnih nazorov. Hafner je plastično pokazal, da pojem komunizma ni abstrakten, ampak tudi v zvezi z asociacijo, samoupravljanjem, zakonom vrednosti, vprašanjem tržišča, odnosom do religije in nacionalnega vprašanja itd.

Iz tega pa tudi izhaja, da bo pojem komunizma aktualen in zanimiv samo za tiste politike in aktiviste, ki resno poskušajo družbeno uskladiti vse temeljne življenjske probleme in se skušajo spopasti s ključnimi vprašanji kapitalizma, birokratizma, odtrganosti delavcev in mobilizacije delavcev v upravljanju, za politike in gospodarstvenike, ki pa pragmatično plavajo na inflaciji, na tujih posojilih, ki živijo od subvencij in dviganja cen in ki se ukvarjajo s politikantstvom, je vsak sintetični pojem samo nadležna ovira in zato tudi (in ne samo) pojem komunizma.

Pragmatizem in praktičizem v znatnem delu sodobne delavske in napredne politike sta vzrok ozkih specializacij v marksizmu in razpadanja marksizma na politično ekonomijo, na zgodovinski materializem, na politologijo in na neki abstraktni humanizem (podobni so tudi vzroki ozke specializacije v nemarksistični znanosti). Tudi to je eden od vzrokov, da so nekateri nehali govoriti o komunizmu, ki je eden od tipičnih sintetičnih pojmov in ki že zato nasprotuje taki idejni in znanstveni drobitvi.

Tudi prevladujoči empiricizem in faktografizem v znatnem delu druž-

benih ved sta vzrok teoretskega upadanja in pozabljanja širših sintetičnih pojmov. Bežanje od takih teoretskih pojmov zato ni umik v pravo in čisto strokovnost, ampak je znak nižje strokovnosti, saj gre za zapuščanje sintetičnih pojmov, kot so celota družbenega razvoja, odnos ekonomska osnova-nadstavba, dilema kapitalizem-komunizem, socialistična etika in teorija vrednot itd. Seveda so pri tem pozitivne izjeme, kot so Gramsci, Bloch, Program ZKJ, toda to so izjeme tudi v svetovnih razmerah. Zato celo stoletje svetovnega delavskega gibanja ni idejno prišlo daleč od Marxa.

Iz vseh omenjenih razlogov je pojem komunizma postajal vse bolj siromašen in izkrivljen, vse bolj so ga – največkrat nehote – napolnjevale zastarele filozofske in sociološke vsebine in je bil zato včasih že skoraj smešen. Vprašanje komunizma so povezovali npr. izključno z diskusijo, ali imamo že možnost »delitve po potrebah« ali ne, pri tem pa so zamišljali, da so potrebe posameznika lahko kvantitativno neskončne in ob tej žalostno smešni predstavi se jim je zdelo, da je komunizem nemogoč; to je bila naravnost neverjetna osiromašitev tega pojma. Mnogi pa niso niti slutili njegove najtesnejše povezave z asociacijo proizvajalcev, svobodo osebnosti, vprašanjem naturalizem-humanizem, vprašanjem človeške vsestranskosti in celovitosti in realnim humanizmom, čeprav je o tem že pri Marxu kopica natančnih misli, ki pa jih je nujno treba kritično razviti.

V pojem vsestranskosti, celovitosti človeka, ki je temeljni pojem komunizma, ker izraža njegov glavni in celoviti cilj, vključujejo neverjetno oguljene vsebine starih filozofskih šol in ideologije zgodovinsko preživelih slojev. Na primer komunistično vsestranskost razumejo ali kot popolno harmonijo človeka ali kot nekakšen nov raj ali pa kot pretvarjanje človeka v božanstvo (v »komunizmu« naj bi bil človek kar »gospodar« vsega sveta in narave) ali kot neskončno uživanje brez nasprotij ob ogromnih kupih materialnih dobrin.

V vsem tem se izraža nehote ali stara, zlasti racionalistično-razsvetljenska iluzija dela inteligence o »vsemoči« znanosti kot vladajoče družbene sile ali težnje najbolj siromašnih predproletarskih slojev, ki žele pobegniti iz življenjskih težav v večni mir ali v neskončne gore materialnih dobrin. Ker so take iluzije o komunizmu prevladale v precejšnjem delu inteligence, pa tudi v delu delavskega gibanja in množic, nastajajo velika razočaranja v take nerealne »komunistične« sanjarije, zlasti ob raznih družbenih težavah, in vtis, da je komunizem nekaj nerealnega.

Dejansko pa so taki vtisi samo boj z lastnimi sencami tistih ljudi, ki so nehote vključili svoje napačne pojme in predstave v čisto drugačen pojem komunizma. Gre skoraj vedno za to nehoteno zvezo (in nikakor za kakšne »zarote«), gre za bedno nizko idejno raven pragmatizma in ljudi, ki nezavedno vlečejo za seboj in s seboj svojo staro idejno prtljago.

Moral bi omeniti nianso, ki se razlikuje od nekaterih današnjih razprav. Zdi se mi, da je komunizem najbolj realen cilj in pot ne samo

dolgoročno, ampak da je s svojim pojmom celovitosti, vsestranskosti človeka tudi srednjeročno in neposredno zdaj zelo aktualen v vsem svetu, saj je veliko bolj konkretno povezan z neposrednim dogajanjem v sodobni družbi in znanosti, kot pogosto mislijo; ta pojem pa je realističen, poraben in sodoben, če ga ponovno kritično razmislimo v marksovskem smislu in naprej kritično razvijemo. Na kratko bom pokazal, da je tak pojem komunizma veliko bolj realen in perspektiven od kapitalizma in da lahko z izrazito odgovornostjo in prepričljivostjo dokažemo vsem, in tudi mladim generacijam, da je razvoj v smeri komunizma možna in vse bolj edina realnost življenja za naslednje generacije, še dosti bolj kot za naše. To ni samo dolgoročna lepa vizija, ki nas trenutno navdušuje, ampak je delno že stvarnost, metoda in pot današnjega življenja.

Najprej pa moramo ugotoviti, da realni humanistični pojem vsestranskosti in celovitosti človeka, ki je tudi osrednji pojem in projekt komunizma, nikakor ni predstava nekakšnega popolnega ali celo božanskega človeka. Ta realni pojem vsestranskosti pomeni samo in izključno osvoboditev in razvoj tistih elementarnih in osnovnih potencialov, ki jih je človeštvo že zgradilo v pretekli zgodovini in ki so samo deformirani in pridušeni: razvoj človeške družbenosti in osebnosti, ustvarjalnosti in naravnih moči, duhovnih in materialnih dobrin, bolj usklajene baze in nadgradnje. Pojem komunistične vsestranskosti obsega samo to, ne pa kakšne idealistične in prosvetljske iluzije o popolnoma drugačnem človeku, ki z dosedanjim ne bo imel nobene zveze.

O realnosti našega pojma komunistične vsestranskosti pričajo številna sodobna gibanja, ki v svojih tezah in praksah že realno težijo k vsestranskosti v sodobnih pogojih, čeprav se ne zavedajo, da to delajo.

Na primer zelo pogoste teze v kapitalizmu, da si je nujno treba prizadevati predvsem za kvaliteto in ne samo za kvantiteto življenja, implicirajo nehote prav ta pojem vsestranskosti kot temeljno merilo sodobnega kapitalizma. S temi kritikami se mi komunisti povsem strinjamo v tem, da sreča človeka ni samo v neprestanem (in seveda nemožnem) povečevanju kvantitete čutnega zadovoljstva ob absorpciji vse večjih kupov materialnih dobrin: človeštvo ne bo srečnejše in ne bo prišlo v komunizem s tem, da bi takšne avtomobilске križarke, kot jih imajo v Ameriki, zamenjali s še enkrat večjimi križarkami. Namesto takšnih nerealnih nazorov se danes že v samem kapitalizmu čisto naravno in neodvisno od kakršnekoli naše »komunistične zarote« poraja pogosta teza o potrebi po preokretu k boju za kvaliteto življenja. To pa preprosto pomeni temeljito prestrukturiranje potreb, kar se povsem sklada z našo komunistično predstavo o celovitosti. Komunistična predstava vsestranskosti in celovitosti se mora torej odtrgati od nerealne predstave lačnih prišlekov, ki so ravnokar navalili iz svetovne vasi v svetovno mesto in ki imajo zaradi pretekle lakote iluzijo, da bi lahko absorbirali brezkončne kupe materialnih dobrin. Naša znanstvena in realistična predstava vsestranskosti pravi nasprotno, da se je treba osvoboditi suženjstva navidez-

nih in boleznih potreb, ki jih kapitalizem namenoma goji, ker hoče čimbolj razširiti svoje tržišče in ker hoče na ta način omrežiti delavstvo. Glede razvitih dežel je naša predstava (in seveda predstava tistih, ki razumno govorijo o kvaliteti življenja) o vsestranskosti tako realistična, da je npr. neposredno povezana z vprašanjem bistveno večjega zdravja in daljšega življenja ljudi v razvitih deželah. Vsi vemo, da je glavni vzrok smrtnosti (bolezni srca in ožilja) v razvitih deželah prevelika poraba materialnih dobrin (hrana, predmeti udobja – avtomobili, dvigalo itd. – brez gibanja) in da je tu neposredno možno prestrukturiranje brez nadaljnjih povečevanj teh elementarnih kvantitet: na primer nekaj več telesne kulture, rekreacije, gibanja v naravi, nekaj manj kalorij in vožnje z avtomobili in ljudje bodo bolj zadovoljni, bolj veseli in dlje bodo živeli. Ta skrajno preprost primer sem navedel, da bi pokazal, kako ima kritika s stališča vsestranskosti in uresničevanja vsestranskosti v sodobnem razvitem svetu veliko bolj realne osnove kot navidez »realistična« potrošniško kapitalistična filozofija. Prav tako naravno nastajajo v kapitalizmu druge kritike in gibanja, ki pa nehotе vsebujejo komunistično merilo človeške celovitosti in vsestranskosti.

Gibanje za ohranitev človeškega okolja postavlja vprašanje celovitosti človeške narave, narave v okolju in človeške proizvodnje.

Gibanje za mir izhaja iz predpostavke, da človek na tem svetu lahko že realno živi bistveno polneje in bolje, kot ga omejuje kapitalizem s svojo oborožitveno-kvantitativnim tekmovanjem.

Kritika razdrobljenosti človeškega dela v sodobnem kapitalizmu izhajajo iz predpostavke, da je to delo bilo v vsej prejšnji zgodovini in da bo zato tudi v prihodnji zgodovini lahko bolj celovito. Teza o celovitosti, vsestranskosti človeka je otipljivo realni izhod zlasti za sodobnega mestnega človeka, katerega delo je razdrobljeno in vse bolj ločeno od narave, od globlje svetovne kulture in od humanih odnosov. Prav tako teza, ki se poraja v sodobnem gospodarstvu, da ne sme biti usmerjeno samo k čim večji stopnji rasti, ampak tudi k čim polnejšemu razvoju, in ki jo danes podpira že dosti »nekomunističnih« gospodarstvenikov – tudi ta teza vsebuje misel o celoti in vsestranskosti sodobnega človeka, ki ne sme biti samo privesek skrajno napete rasti. Taka skrajno napeta rast lahko nepovratno uničuje okolje, psiho ljudi in zato se pojavlja teza, da mora biti tudi gospodarstvo sicer važen del, toda le del človeške celovitosti (ta nevarnost pa seveda v Jugoslaviji še ni izrazita, saj sta naša storilnost in naš dejanski delovni dan daleč pod tujim povprečjem).

Tudi sodobna velika razdrobljenost in pretirana specializacija humanističnih in družbenih ved bi morali vprašanje celote človeka obravnavati kot pomemben metodološki vidik svoje ponovne interdisciplinarnosti in povezave.

Program OZN glede človeških pravic (Splošna deklaracija o človeških pravicah) je pravzaprav zelo blizu, skoraj identičen z našim komunističnim programom človeške vsestranskosti: pravica do dela, pravica do razvoja

osebnosti, pravica do polnega sodelovanja v upravljanju itd. Zanimivo je, da so Združeni narodi ta program oblikovali na osnovi idej socialističnega, delavskega in naprednega gibanja, da pa nekateri socialisti in komunisti zaradi pragmatizma ne prepoznavajo v deklaracijah OZN svojega lastnega programa in ne vidijo njegove življenjskosti in moči za vse človeštvo.

Neposrednega razvoja in dogajanja komunizma v današnjem času in v naši družbi številni člani ZK ne vidijo zato, ker še vedno nehoti izhajajo iz predstav, da bo komunizem popolnoma prelomil z dosedanjim človekom in da bo prinesel popolnoma drugačno življenje s popolno in neskaljeno srečo, z nekakšno popolno in čisto harmonično stvarnostjo – česar ne bo nikjer in nikoli. Če pa izhajamo iz realne humanistične predstave, da je komunistična vsestranskost samo razvijanje, usklajevanje in realen napredek že v dolgi zgodovini porajajočih se človeških možnosti, bi z lahkoto opazili realne elemente komunističnega življenja, ki že živijo v naši družbi in drugod v svetu, čeprav še nikjer niso prevladali. V številnih dobrih jugoslovanskih delovnih organizacijah (ki pa še ne predstavljajo večine), kjer imajo visoko storilnost, elemente resničnega samoupravljanja, kjer imajo otroške vrtce, ambulante, določeno kulturno življenje in izobraževanje, skupno rekreacijo in podobno – že živijo določene sestavine komunizma, ker se tu že dogaja sodobna človeška celovitost. Res je, da se komunizem tu še ni uveljavil v razviti stopnji, ki zahteva še znatno višjo delovno storilnost in zlasti temeljito preraščanje razlike med umskim in fizičnim delom, vendar so elementi komunizma že tu.

Vprašanje komunizma je tudi povezano z vprašanjem delavske večine v Zvezi komunistov. Strinjam se s tovarišem Hafnerjem, da je to tudi eden od pogojev, da se bosta ideja in praksa komunizma pri nas še okrepili. Zdi se mi, da je pri tem treba močno poudariti naslednje: ker je danes delavske stranke na oblasti, ker se že in ker se bo čisto naravno dogajalo, da bodo številni delavci postajali aktivni upravljalci in tudi del upravljalškega sestava – zaradi tega moramo biti, če hočemo nadaljnje krepiti idejo in prakso komunizma, še dosti bolj odločni, da bodo veljala tista merila za sprejem v Zvezo komunistov, ki jih omenja tovariš Hafner: poštenost, delavnost, politična razgledanost. Ker je popolnoma normalno, da precejšen del delavcev prehaja iz neposredne proizvodnje v upravljalško sestavo in da so pri tem tudi člani ZK, se v ZK lahko dogaja dvoje: ali da prav ona zagotovi, da bo tudi po tem prehodu delavec ostal delavec po svoji celotni usmerjenosti ali pa da ZK nehoti pomaga pri birokratizaciji dela neposrednih proizvajalcev. Zato moramo biti zlasti pri prehajanju kogarkoli v upravljalško sestavo v ZK veliko bolj strogi, kot smo bili doslej: budno moramo paziti, da je v ZK lahko sprejet samo tisti, ki je bil dober delavec, in da v ZK lahko ostane samo tisti, ki je ostal tudi na upravljalškem mestu dober delavec, ki se tudi tu neprestano izpopolnjuje in ne živi na svojem starem »kapitalu«.

Naš posebni birokratizem je še posebno nevaren strup za idejo in prakso komunizma. Naš birokratizem deluje idejno zelo negativno, ker je

še zelo množičen, ker je zelo prilagodljiv samoupravljanju, ker je policentričen in atomiziran. Če bi bil organiziran v monolitni piramidi, bi imel enotno ideologijo, kakršnokoli – ali stalinistično ali prosvetljsko absolutistično ali kakšno drugo. Ker pa je obenem množičen in policentričen, je izrazito neideološki, je na ideološkem področju izrazito špekulantski, idejno ciničen, pripravljen skakati z enega stališča na drugo, sedeti na dveh stolih in je zato še posebno ciničen do pojmov, kot je komunizem, in deluje nanje razkrajajoče.

Poudaril bi tudi, da krepitev komunistične ideje in prakse in program gospodarske stabilizacije nikakor nista v nasprotju, ampak se dopolnjujeta. Nekateri zgrešeno menijo ali govorijo, kot da je stabilizacijski program nekakšno oživljanje meščanskih idej in življenja, da je nekakšen odmik od komunizma na buržoazne pozicije. V resnici pa pota in cilji stabilizacijskega programa utirajo edini realni teren za jasnejšo prakso in duhovnost komunizma. Ob veliki inflaciji, skoraj brezplačnih notranjih posojilih in velikih tujih posojil smo imeli neke vrste lažni komunizem. Precejšen del ljudi, ki tega niso zaslužili s svojim delom, so široko zadovoljevali različne svoje potrebe brez zveze s svojim delom, delovni dohodki pa so se prelivali k tem potrošnikom. To so bili pojavi nekakšnega navideznega potrošniško malomeščanskega, uravnilovskega »komunizma«, ki je prinašal veliko idejne zmede. Šele ko bomo odločno praktično zahtevali, da je nujno treba živeti predvsem od svojega dela, dobre produkcije, bomo postavili realno osnovo za pošten pristop h komunizmu.

Na koncu bi tudi omenil, da je komunizem bolj realen in bolj življenjski za večino sodobnega človeštva kot kapitalizem; čeprav je le-ta videti realističen in praktičen, je izredno neživljenjski. Res je, da bo še dolgo močan, saj obvladuje daleč največjo kvantiteto moderne proizvodnje. Zanimivo pa je, da kljub svojemu kvantitativnemu obsegu ne more več zadrževati naprednih osvobodilnih in delavskih gibanj drugače kot s tem, da grobo in v nasprotju s svojimi lastnimi načeli uveljavlja samo še to svojo kvantiteto. Namesto da bi v svetovnem gospodarstvu prešel – v skladu s svojimi načeli na svobodno svetovno gospodarsko tekmovanje, utemeljuje svoj nadaljnji obstanek predvsem na obsežni oboroževalni tekmi, s tem da povečuje obrestno stopnjo, protekcionizem zlasti do nerazvitih dežel in podobno. Z oboroževalno tekmo in z drugimi omenjenimi potezami pa kapitalizem najbolj ogroža prihodnje, mlade generacije. Sodobni kapitalizem torej sploh ne uresničuje svojega razglašenega načela, da je predvsem neomejena, svobodna privatnolastniška pobuda posameznika. Od tega načela je moral odstopiti že med veliko ekonomsko krizo, in sicer takrat v delu Zahoda z naprednim reformizmom države blaginje in polne zaposlenosti, ki pa je tudi vseboval temeljito odstopanje od izključnega načela privatne pobude. Poleg tega kapitalizem pravi, da se naslanja na načela, kot sta krščanska duhovnost in osebnost. Vendar ni bilo nikoli bolj ozko materialističnega sistema, kot je razviti sodobni kapitalizem. Mirno lahko rečemo, da tiste največje duhovne in moralne vrednote, ki so v evangelijskih

tudi izrazite družbenorevolucionarne vrednote, najbolj naravno prevzamamo in uresničujemo v sodobnem socializmu in ne v kapitalizmu.

Res je v kapitalizmu še marsikaj pozitivnega, kar se moramo učiti od njega; to pa je dejansko delovni element v samem kapitalizmu, ki je pri nas, v socialističnih deželah pogosto še premalo razvit: dobra organizacija dela, delovna, poslovna in profesionalna morala, podjetniška odgovornost.

FRANC ŠALI

Vprašanje komunizma – stvar vse človeške skupnosti

Predlagam, da s pogovori o komunizmu nadaljujemo. Se pravi, naj to, kar je to pot organiziral Marksistični center, postane nekakšen stalni seminar kritično ustvarjalnega primerjanja stvarnosti s komunistično vizijo naše prihodnosti.

Tovariš Vinko je načel vprašanje molka o komunizmu. Res je, kar je rekel. O komunizmu kot prihodnosti ne govorimo, a to še ne pomeni, da o njem molčimo. Zato mislim, da gre za molk o komunizmu, kajti veliko je besed o sodobnem barbarstvu, nečloveškosti, govorimo torej o komunizmu kot o njegovi grozljivi alternativi. Ni molk o bodočnosti, govorimo le enostransko o prihodnosti, govorimo tako, kakor nam to narekuje prevladujoča praksa, govorimo predvsem o možnostih za preživetje, ne pa o kakovosti življenja. Torej spregledujemo tiste realitete, ki so nam že danes lahko v moralno in politično oporo pri nadaljnjih prizadevanjih za komunistično prihodnost.

Menim, da je treba komunizem razumeti kot dialektični proces zorenja in dozorevanja objektivnega sveta oz. stanja stvari in subjektivnega sveta, se pravi duhovnega zorenja človeka. Gre torej za dozorevanje dejanskosti v smeri komunistične kulture dela, odnosov in za dozorevanje človeka s komunistično kulturnostjo. Menim, da v današnjih družbenih razmerah obstajajo določeni sistemi in silnice, ki lahko prispevajo k objektivnemu dozorevanju sveta v smeri komunistične kulture in tudi k osebni, subjektivni komunistični zorenju posameznika. Takšno zorenje moramo vzeti kot svetovni proces, kakor tudi krize pri tem, ki lahko pripeljejo do samouničenja človeške vrste. Mislim, da ne more biti komunizma, če ga ne bo za vse državljane sveta, seveda ne na isti dan in ob isti uri. Toda neglede na to je vprašanje komunizma predvsem stvar vse človeške skupnosti, bolj kot pa, recimo, vprašanje socializma. Koeksistenca kapitalističnih in socialističnih sistemov je dejstvo, dvomim pa o možnosti za koeksistiranje komunističnih in kapitalističnih kultur v najšir-